

Tema	Dijalekti bosanskog jezika	Trajante	90 minute
Tip	Plan Lekcije		
CEFR Nivo	--		

CILJEVI/SVRHA

- Upoznati učenika sa različitim dijelaktima bosanskog jezika i njihovom diskriminacijom u upotrebi-govoru.

KORIŠTENI MATERIJALI

- Projektor, tekst, listići

STRUKTURA ČASA

1. Uvodni dio:

Prikazivanje rečenica na projektoru

Daj mi malo šekera.

Njekada su govorili da i ja pojdem.

Ištem od tebe da mi vratiš posudbu.



Sad si lipota mog života.

*Sedeo sam, potpuno
sam.*

- Vođenje razgovora-da li postoje riječi koje su vam nepoznate i ne koristite ih u svom govoru.
- Podvlačenje riječi.
- Objašnjenje da postoje govori određenog područja ili skupine ljudi, a oni se nazivaju dijalektima (grč. διάλεκτος, dialektos).
- Pisanje naslova na tablu.

2. Glavni dio:

Definisanje pojmova

Uvesti učenike u temu časa i novi sadržaj.

- Bosanski jezik ima pet dijalekata. Četiri su sa matičnog bosanskohercegovačkog prostora, a peti je sandžački, kojim govore sandžački Bošnjaci. To znači da je bosanski jezik uobličen i sačuvan u granicama administrativno-političke podjele koja je postojala na središnjem južnoslavenskom prostoru. To su bile granice Bosanskoga pašaluka. Ti dijalekti bosanskoga jezika su:
 - Istočnobosanski.
 - Zapadnobosanski.
 - Istočnohercegovački.
 - Zapadnohercegovački i.
 - Sandžački.

Grupni rad

Podjela učenika u grupe i podjela radnih sadataka:

- Svaka grupa obrađuje jedan dijalekat

Obradit će se sljedeći:

ISTOČNOBOSANKI (IJEKAVSKOŠĆAKAVSKI)

Istočnobosanski dijalekt ima posebnu važnost za bosanski jezik jer se smatra najtipičnijim bosanskim dijalektom (očuvao je najveći broj starih zapadnoštokavskih osobina). Tim dijalektom se govori u istočnoj Bosni, prostoru oivičenom Bosnom i Drinom, Fojnicom i Usorom. Stari sarajevski govor pripada tom dijalektu, jer se nalazi na njegovoj jugoistočnoj granici prema istočnohercegovačkom dijalektu. Istočnobosanski dijalekt ima dosta arhaičnih bosanskih osobina (ostaci stare akcentuacije i deklinacije, šćakavizam, neizvršena nova i jekavska jotovanja). Pored šćakavizama (kao jedne od glavnih odlika ovog dijalekta), u njemu se javljaju i sljedeće osobine: ijekavizam posebnog tipa – srjećōm, rjepa, smjejat se; grupa ne- daje nje-: njēko, njēkada; nestabilan vokalizam sa čestim diftongizacijama; grupa ro daje re: greb, greblje; vokalno l u nekim slučajevima daje refleks uo: Postuôp, sa Stuôpa, na Stuôpu; novo jotovanje vrši se samo uvezi sa sonantima l i n: pa imamo rôbje, divjī, zdravje, grmjē, rodjāk, djāci, līstje, prutje, nètjāk, plāstje, pōjdēm, nājdēm, djèvōjka, pòtjerati; sonant lj ponekad se zamjenjuje sa j: jubav, boji; grupa -ao daje -o: posô, valjô; javljaju se primjeri kao kâl, kîsel, kòlca; suglasnik h čuva se dosljedno: Hàsana, halva, kàhva, màhrama, snàha;

afrikatski parovi č, ć, dž, đ nejednako se izgovaraju – sa razlikovanjem: četiri, džámija; ali i sa nerazlikovanjem: cétiri, đámija; grupedn, dnj, dm ili se uprošćavaju: glána, zanjī, omāh, ili se nakon gubljenja suglasnika d sonantiudvajaju: glanna, zanjnji, ommah, ili čak daju i refleks sa h: gláhna (Vareš); ostaci stare neprenesene akcentuacije: posô, bardâk, sūšu, krīž (sa metatonijskim akutom); predakcenatske dužine: Čōrići, Bēgići, Hūsine, otrēšena. Posebna je osobina izostanak duljenja pred sonantima poslije gubljenja poluglasa: sunce, lòvca, kòlca, čorba, pamtit. Po toj akcenatskoj osobini istočnobosanski dijalekt razlikuje se od svih štokavskih pa i čakavskih govora, koji imaju duljenje ili sa silaznom ili sa uzlaznom intonacijom. Ovaj dijalekt ima i akcenatski tip: greblje, listje, sudje; različiti akcenti u oblicima neodređenog pridjevskeg vida u ženskom i srednjem rodu: nòva-novo, vèdra-vedro, pamètna-pametno, krváva-krvāvo; javljaju se još stari oblici deklinacije: hiljād, godīn, stotīn. Javljaju se i dvije morfološke inovacije. Jedna je u deklinaciji, nastavak –m kod instr. im. ž. r.: krvim, solim (krvi-krvlju, soli-solju); druga u upotrebi posebnog glagolskog oblika habituala: on bi rèci, ona bi pošālji, oni bi dódi i sl. Istočnobosanski dijalekt dijeli se na sjeverni i južni poddijalekt. Sjeverni poddijalekt obuhvata govore sjeverno od rijeke Krivaje i istočno od rijeke Bosne (tuzlanska oblast), gdje se javljaju neke originalne govorne osobine: a = a° (zatvorenost vokala): glá°va, sá°ma, mlá°da; grupe š, s + afrikata ili nazal daju h: pròhci, kòhci, bohča, pàhče, vójhci, gvohde, postojanje (umekšanog) glasa s' u grupi šć u oblicima nesvršenih glagola pušćat, pušćena; metatonijski akut i sl. Južni poddijalekt (fojnički) ima također svojih specifičnosti, a najinteresantnija je izmjena vokalnog l u uo: žuoč. Novo jotovanje uglavnom se ne vrši ili je slabo izraženo. Češći su stari oblici deklinacije nego u sjevernom poddijalektu. Tu su primjeri mèja, preja ili dōjēm, dōjdēm i sl.

ZAPADNOBOSANSKI (IKAVSKOŠČAKAVSKI)

Zapadnobosanski dijalekt snažno je novoštokaviziran jer su ga migracije sa juga (iz zapadne Hercegovine) i jugoistoka (iz istočne Hercegovine) gotovo sasvim preplavile i zatrle njegove stare zapadnoštokavske šćakavske osobine. Ovaj dijalekt se dijeli na dva poddijalekta: centralnobosanski i zapadnobosanski. Centralnobosanski zahvata prostor u međuriječju Bosne i Vrbasa. Pored ijekavizma i šćakavizma (ščâp, klišća, možđanī, zvižđi) ima ostatke stare akcentuacije, ali sa prevladavanjem četiri novoštokavska narječja, a javljaju se i slabiji ostaci stare deklinacije. Najdosljedniji šćakavizam javlja se u gornjem toku Vrbasa, u području Lašve i gornjeg toka Rame. Govori u srednjem toku Vrbasa i u dolini Sane nemaju dosljedan šćakavizam.

Ikavizam je također dosljedniji u gornjeme toku Vrbasa, u području Lašve i gornjem toku Rame. Govori u srednjem toku Vrbasa imaju refleks je i u primjerima i u primjerima njeko, nješto, nekada; dječko kao i oblike ovijem, onijem, našijem, vašijem; grupa ir>ijer: mijer, pijer, kumpijer; izrazita je pojava redukcije neakcentiranih vokala: Zènc̣a, vidla, nòsla; zatvorenost vokalske boje kod a u dugim slogovima: mà^ojka, rá^odi. Promjena muških imena odvija se po tipu promjene ženskog roda (bosanska promjena): Mújē-Múji, Méhē-Méhi (kao ženē-žèni). Prisvojni pridjevi Mújīn, Méhīn; neizmijenjene grupe ke, ge u riječima orijentalnog porijekla: šèker, lègen; dosljedno čuvanje suglasnika h: havan, hasta, duhan, muha, mahana, proha, suha, mehak; nerazlikovanje afrikatskih parova u gornjem toku Vrbasa: četiri, đámija; ženska imena na -e tipa: Hanife, Kadire i na -o: Dérvo, Hájro; oblici ovijū, tijū (dolina Sane), ovijā,

tijā (dolina Busovače); upotreba bezličnih konstrukcija, odnosno rečenica: ùblo ga, òdvelo ga, zàklalo ga, pùšćalo ga; upotreba instr. društva (socijativa) bez prijedloga s: šètā mōncima, razgòvārā sèstrōm itd.

Zapadnobosanski (ikavskošćakavski) dijalekt se govori na terenu zapadno od Bosanske Kostajnice i Bosanskog Petrovca u granicama Bosne i Hercegovine. I ovdje se javlja ista pojava kao i u bosanskim šćakavskim govorima: udio zapadnobosanskih arhaičnih govornih crta povećava se kako ide pravcem zapad-istok, a ne obratno, kako bi se očekivalo. To je posljedica toga što procent doseljeničkog stanovništva iz južnih krajeva raste sve više kako se ide prema zapadu, a smanjuje se prema istoku. Specifične crte ovog poddijalekta su odstupanja od ikavizma, koja su gotovo općešćakavska: njeko, nješta, nekada, ali ima i onih za koja ne znaju ostali šćakavski govori; primjeri sa izvršenim primjer i sa izvršenim jekavskim jotovanjem đeca, đe/đi; zatvoreni dugi vokali a i o; mâ°jka, râ°di, n u ôž; razlikovanje afrikatskih parova: čaša, čovjek, četa, plač, džámija, hodža, hàdžija, hadž. Akcentuacija je uglavnom novija, metatonijski akut očuvan je u vrlo ograničenom broju primjera: strāža; ostaci starih oblika deklinacije: po tùđī, léđī, s mōji sinovi, promjena muških imena po tipu promjene imenica ž. r. na -a: Mújo-Mújē-Múji: Mého-Méhē-Méhi; Súle-Súli-Súlu, ženska imena sa nominativom na -e: Hanífe, Kadíre, Fáte, Zláte, a tako imuška imena na -e: Háse, Húse, kao i ženska imena sa nominativom na -o: Kádro, Ájko; česta upotreba bezličnih konstrukcija: ùblo ga, sàblo ga, òdvelo ga.

ISTOČNOHERCEGOVAČKI (IJEKAVSKOŠTAKAVSKI)

Istočnohercegovački dijalekt. Teren istočne Hercegovine i jugoistočne Bosne sa susjednim sandžačkim krajevima jeste područje na kojem su se stari bošnjački govori našli u samom centru istočnohercegovačkih novoštokavskih izmjena. Ti najjugoistočniji bosanskohercegovački govori poslužili su i kao migraciono žarište u odnosuna čitav sjeverozapadni bošnjački dijalekatski prostor. Oni su aktivni prenosioci novoštokavskih osobina po bosanskohercegovačkom terenu. Na taj se način bosanski jezik (dio njegovih dijalekata) našao na širem prostoru govornog jezgra iz kojeg se dalje proširio i istočnohercegovački dijalekt. Ovaj se dijalekt dijeli na četiri poddijalekta:

- Jugoistočnobosanski.
- Istočnohercegovački.
- Centralnohercegovački i.
- Sjevernohercegovački.

Jugoistočnobosanski (ijekavskoštakavski) poddijalekt bosanskoga jezika govori se u granicama prostora: Sarajevsko polje-Željeznica-Govza-Vučevo-Donji tok Lima i Rzava-Srebrenica-Vlasenica-Sarajevsko polje. Ovaj poddijalekt predstavlja prijelazni tip između tipičnih istočnobosanskih ijekavskoštakavskih i istočnobosanskih ijekavskošćakavskih govora.

Osobine:

- Dosljedan ijekavizam u dugim slogovima: bijèlo, bijèla, mlijèko, dijète, sijeno, pijèsak; različiti refleksi za jat u kratkim slogovima: a) sa je: pjesma, vjera, ðeca, c' èpalo, gòrjela; b) sa e: bregovi, vremena, dečko, cèsta. Zènica, neko, nekakav; c) sa i: vòlio, žèlio, cio, bìljeg, sìdeti, usìdelica; jekavsko jotovanje: ðeca, éerati, pljesma, vljera, iz' elica, cèpalo; razlikovanje afrikatskih parova: četiri, džámija; dosljedan štakavizam: štâp, ištêm, kljèšta, ògnjìšte, daždevnjâk, dréždati, zviždi; čuvanje suglasnika h, promjena muških imena po hercegovačko-crnogorskom tipu: Mújo-Múja-Múju, Mého-Méha, Méhu; nastavci starih tvrdih osnova: našijem, vrúcijem; akcentuacija tipična novoštokavska sa dva silazna i dva uzlazna akcenta: nòga, rúka (nastalo od noga, rūka), prenošenje akcenta an proklitike na rūku, na vodu; òd brata, prekò kućè.
- Nedosljedna jekavština u dugim slogovima: sjèno, bjélo, snjêg; ne tako dosljedno jekavsko jotovanje kao u istočnohercegovačkom: tu je pjesma, vjera, mjera; javljaju se ikavizmi: nèvista, nísam, nísmo i sl.; grupa re umjesto grupe ra: rébac (vrabac), rêsti (rasti), grèblje (groblje); nerazlikovanje afrikatskih parova: četiri, đámija; zamjena lj sa j: júbav, bojī, poje; čuvanje suglasnika h: mehak, malèhan, plaho, merhabā, hanùma; skraćivanje vokalnoga r: krv, crv; obezvučavanje suglasnika na kraju riječi: drûk (drug), Bòk (Bog), nòš (nož); promjena muških imena po bosanskom tipu (kao imenice muškog roda na-a) Mújē-Múji-Múju; u zamjeničko-pridjevskoj promjeni nastavci starih mehkih osnova: mòjim, dòbrīm, vrúćīm,; gubljenje imperfekta.

- Dosljedan ijekavizam te mnogo više ikavizama nego u druga dva istočnohercegovačka poddijalekta; grupa ra daje re: rébac, rêsti, grêblje, ùkresti; jekavsko jotovanje znatno rjeđe nego u centralnohercegovačkom; nerazlikovanje afrikatskih parova: četiri, đámija; zamjena lj sa j: jûdi, jeto; čuvanje suglasnika h; šćakavizam: šćene, šćâp, ògnjišće, strnjišće, moždani; skraćivanje vokalnoga r: krv, crv; promjena muških imena po tipu imenica ženskog roda na a (bosanski tip promjene): Mújē-Múji-Múju; u zamjениčko- pridjevskoj promjeni nastavci starih mehkkih osnova: dòbrim, našim; gubljenje imperfekta, rijetke pojave starijih neprenesenih akcenata.

ZAPADNOHERCEGOVAČKI (IKAVSKOŠTAKAVSKI) DIJALEKT

Zapadnohercegovački dijalekt zahvata manji dio zapadne Hercegovine, područje Ljubuškog, Čapljine i Mostara. Pored skoro dosljednog ikavizma: díte, dica, mlíko, síno, lipòta, vríme, bísan, vrimèna, di, biži, ovaj dijalekt ima i doslajedan štakavizam; štâp, štène, klišta, ògnjište, kosište, moždani, plândište, daždènjak. Po tom štakavizmu on se razlikuje od sjevernijeg šćakavskog refleksa u srednjoj i zapadnoj Bosni, ikavizmom se vezujući za taj sjeverniji bosanski prostor. Sa istočnohercegovačkim dijalektom vezuju ga četiri akcenta (novoštokavska akcentuacija) i nove forme deklinacije saizjednačenošću dat., instr., i lok. mn. Odlikuju ga još i ove osobine: sažimanja vokalske grupe -ao u korist prvog samoglasnika: dōšā, pōšā, išā, kázā, bijā, vidijā, čujā; samoglasnici o ispred sonanta n prelazi u u: ûn, undā, lùnac; čuva se dosljedno suglasnik h: halva, hamájlija, hàjvān, hàber; sonant m na kraju riječi prelazi u n, što je tipična dalmatinska osobina primljena u govore hercegovačkog zaleđa: čujen, ne dan, iden; grupa -re- umjesto grupe -ro-: ùzrèsti, rêsti, nàrestā, rébac, grêblje; zamjena sonanta lj i nj sonantima j i n: Jùbuškī, jûdi, zèmjā, grabje, kénac, nemu, kon, trešna; nerazlikovanje afrikatskih parova:

čètiri, còvik, đámija, daida; dosljedno vršenje novog jotovanja: snoplje, grèblje, zdràvlje, grmlje, prùće, lišće; nevršenje palatalizacije u imenicama ž. r.: rúki, nògi, òvòjki, mòtiki, ubèšiki,; obezvučavanje suglasnika na kraju riječi: grât (grad), nôš (nož),; uprošćavanje suglasničkih grupa srt, št (žd): prs, prîš, grôz; rijetki ostaci starijih oblika deklinacije: pèt dinār, stò govèd, ù kućam, na nògam; specifičan nastavak -mam, -man: óvcamam, kokòšiman, vrátiman, drviman; muška imena se mijenjaju po tipu promjene imenica ž. r. na-a: Mújo-Mújē-Múji; muška imena u nom. tipa: Muja, Sula, kao i ženska: Fata; u vok. Ženskog roda nastavak -e: Fâte; kraća množina od imenica m. r.: kljúči, prîšti, nóži; pokazne zamjenice òtāj, òtā, òtō; u infinitivu infiks -ni- mjesto infiksa -nu-: svrniti, digniti; objekat uobliku gen. umjesto ak.: pîtāj, mājķē, zòvi snàhē, nije našā ovácā; česta upotreba partikula: tîzi, ovîzi, túde, túdekāna, tamókarance; dosljedna nova akcentuacija sa prenošenjem silaznih akcenata na proklitike: na rūku, na nogu, òd brata, u polje, ìs kućē.

SANDŽAČKI DIJALEKT

Sandžački Bošnjaci na širem prostoru između Bijelog Polja, Novoga Pazara, Tutina i dublje dolinom Lima pripadaju posebnom dijalektu bosanskoga jezika. To su većim dijelom arhaični govori koje je susjedni jugozapadni novoštokavski razvoj slabo zahvatao. Odlikuju se uglavnom neprenesenom staroštokavskom akcentuacijom (bōlnica, vojník) i nekim starijim oblicima deklinacije. Mada su ovi tokom migracija po prilici pomjereni nešto prema sjeveroistoku, oni su sačuvali stare bošnjačke govorne odlike sa krajnjeg jugoistočnog dijela nekadašnjeg Bosanskog pašaluka. To najbolje pokazuje miješani ijekavsko-ekavski refleks

jata u bijelopoljsko-novopazarskoj zoni (tip mlijèko, vetar). Taj refleks najverovatnije je nastao u srednjem vijeku kao organska tvorevina na prijelazu između ijekavskih (južnih) i ekavskih (istočnih) govora unutar istočnoštokavskoga narječja. Bošnjački govori zapadnog Sandžaka, kao i oni u širem pljevljanskom kraju, po svojim osobinama pripadaju prijelaznom sandžačko-istočnohercegovačkom govornom tipu, u kojem se miješaju istočnije sandžačke bošnjačke i zapadnije istočnohercegovačke bošnjačke govorne osobine.

Sandžački bošnjački dijalekt odlikuju sljedeće osobine: akcentuacija je uglavnom starija štokavska: livada, bōlnica, vojnīk, sa sačuvanim predakcenatskim dužinama: sāma, glāvê, kâzali; vokalska grupa -ao daje -a . pozvā, pošā, izgovaranje glasova s', z' nastalih novim i jekavskim jotovanjem: s'ekira, klās'e, koz'i; sonant l ispred velarnih vokala izgovara sevelarizirano: labūd, zahlūpat; uprošćavanje krajnje konsonantske grupe -st, -zd, -št, svođenje na -s, -z, -š: žalōs, grōz, prīš; dat. I lok. Ličnih zamjenica u jd.mene, tebe, sebe (meni, tebi, sebi) i enklitike ni, vi za dat. (nama, vama), ili ne, veza ak. mn. (nas, vas); aorist i imperfekt su u živoj upotrebi, infinitiv se upotrebljava bez krajnjega i: orat, dōj, pōj; očuvane dužine iza akcenta u nastavcima kao -ast, -ama, u infinitnim osnovama: kišīlo, mōrāt, dignīsmo, brojevima devēt, desēt i sl.; u sintaksi poremećen odnos između padeža za obilježavanje mjesta kao lokacije, orijentacije i cilja: eto ga u sēlo, kad smo bili pod Bār, izīde pret kućōm.

Sandžački dijalekt dijeli se na sjeveroistočni (novopazarski), gornjopolimski (plavsko-gusinjski), srednjopolimski (bjelopoljsko-rožajski) i donjopolimski (prijevoljsko-pljevaljski) poddijalekt.

Diskusija o diskriminaciji na osnovu dijalekta

Nakon što svaka grupa dobije svoj dio-tekst, pristupa se usvajanju novog znanja i zapisivanju najvažnijeg u sveske, kao i prezentaciji svog dijela.

Svaka grupa objašnjava svoj dijalekat i zapisuje riječi koje su navedene u svakom tekstu a koje su značajne za svaki od dijalekata.

Nakon izlaganja, učenici imaju uvid u sve dijalekte bosanskog jezika pristupa se razgovoru/debati na temu zastupljenosti različitih dijalekata u udžbenicima, koliko su učenici uopšte upućeni u ove različitosti i koliko su i danas obrađeni riječi poznate.

Kroz ovu debatu zapravo se vodi računa o diskriminaciji pojedinih riječi i pokušava se prikazati da je to bogatstvo koje se mora poštovati i njegovati.

Kako bi učenici što bolje usvojili dijalekte, tj uočili kolika je to razlika u izgovoru i kako dolazi do diskriminacije- jer to nisu dijalekti koje oni upotrebljavaju u svakodnevnom govoru, pristupa se slušanju poezije Vladimira Nazora- Galitova pesan (pušta se audio zapis).

<https://youtu.be/EFmgl7unfSg?si=izadV4JOJA4s42eq>

- Nakon slušanja, učenici su obogaćeni novim spoznajama o dijalektima bosanskog jezika, uviđaju kako zapravo određene riječi zvuče na različitim dijalektima.
- Analiza slušane pjesme – pokušati recitovati pjesmu čakavskim dijalektom, onako kako je na audio zapisu.
- Naglašavanje diskriminacije dijalekata kroz poeziju, zbog čega su nama određeni dijalekti skoro pa nerazumljivi?
- Učnički stavovi i mišljenja.

3. Završni dio:

Ponavljanje i zadatak za domaću zadaću-pronaći što više riječi različitih dijalekata.

OČEKIVANI ISHODI

- Povećana svjesnost o diskriminaciji dijalekata.
- Učenici će definisati i različiti ključne pojmove koje se uče na času.
- Učenici će se upoznati sa nekoliko različitih dijalekata.
- Studenti će kritički procijeniti diskriminaciju dijalekata.
- Učenici će razmišljati o svojim iskustvima s dijalektima.

PROCJENA/REFLEKSIJA

Govori:

- Učenik aktivno učestvuje u govoru o dijalektima.

Čitanje:

- Učenik demonstrira razumijevanje pročitane materijala odgovarajući na pitanja o razumijevanju.

Pisanje:

- Učenici pišu, istražuju o dijalektima, nakon časa.

Saradničke vještine:

- Učenik radi efikasno u grupi (doprinosi grupnom projektu, sluša i uključuje komentare vršnjaka, dijeli odgovornosti).